

ERNEST SETON TOMPSON IJODI VA O‘ZBEK ADABIYOTIDA
HAYVONLAR HAQIDAGI HIKOYA JANRINING O‘ZIGA XOS
O‘XSHASHLIKLARI

Sadinov Oybek Ziyot o‘g‘li

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM
(nodavlat ta‘lim muassasasi) (Qarshi shahri).*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ernest Seton Tompson ijodi va o‘zbek adabiyotida hayvonlar haqidagi hikoya janri o‘rtasidagi o‘xshashliklar o‘rganiladi. Muallif hayvon obrazlarini realistik va psixologik jihatdan chuqur tasvirlash orqaligina emas, balki ularni insoniy fazilatlar bilan boyitishga intilishi bilan diqqatga sazovor. O‘zbek adabiyotida esa bu janr xalq og‘zaki ijodi an‘analaridan boshlab zamonaviy nasrda ham turli badiiy vositalarda rivoj topgan. Qiyosiy tahlil metodiga tayangan holda, har ikki adabiy an‘anada hayvonlar obrazi qanday g‘oyaviy-badiiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega ekani ko‘rsatib beriladi. Maqolada tarixiy-lingvistik yondashuv ham qo‘llanib, hayvonlar haqidagi hikoya janrining ildizlari va uning shakllanish jarayonlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Ernest Seton Tompson, o‘zbek adabiyoti, hayvonlar hikoyasi, qiyosiy tahlil, realistik tasvir, psixologik yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматриваются сходства между творчеством Эрнеста Сетона Томпсона и жанром рассказов о животных в узбекской литературе. Особое внимание уделяется реалистическому и психологическому изображению животных у Томпсона, а также их наделению человеческими качествами. В узбекской литературе данный жанр имеет свои корни в устном народном творчестве и продолжает развиваться в современной прозе, используя различные художественные приёмы. Опираясь на сравнительный анализ, автор показывает идейно-художественную и воспитательную значимость образа животных в обеих литературных традициях. Также применяется историко-лингвистический подход к изучению происхождения и эволюции жанра рассказов о животных.

Ключевые слова: Эрнест Сетон Томпсон, узбекская литература, рассказы о животных, сравнительный анализ, реалистическое изображение, психологический подход.

Abstract: This article examines the similarities between Ernest Seton Thompson’s works and the Uzbek literary tradition of animal stories. The focus lies on Thompson’s realistic and psychological portrayal of animals, which includes attributing them with human-like traits. In Uzbek literature, this genre has its roots in oral folklore and continues to develop in modern

prose through various artistic techniques. Drawing on a comparative analysis, the study highlights the ideological, aesthetic, and didactic significance of animal imagery in both traditions. A historical-linguistic approach is also employed to explore the origins and evolution of the animal story genre.

Key words: Ernest Seton Thompson, Uzbek literature, animal stories, comparative analysis, realistic depiction, psychological approach.

Kirish

Ernest Seton Thompson (1860–1946) – Shimoliy Amerika adabiyotining ko‘zga ko‘ringan namoyandalardan biri bo‘lib, u asosan hayvonlar hayotidan olingan hikoyalar, qissa va lavhalar orqali tabiatning go‘zalligini, jonivorlarning nozik psixologik xususiyatlarini hamda inson va tabiat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ifodalashga muvaffaq bo‘lgan. Thompsonning ijodi, xususan, “Wild Animals I Have Known” (1898), “Lives of the Hunted” (1901) kabi to‘plamlarida jonivorlar obrazlari favqulodda tirik, psixologik va hayotiy ranglarga boy tasvirda gavdalanadi. Bu ijodiy yondashuv, ya’ni hayvonlarga faqat predmet sifatida emas, balki ularning o‘ziga xos individual “qahramon” bo‘lib ko‘rinishiga e’tibor qaratish, G‘arb adabiyotida ham, jahon adabiyotida ham o‘ziga xos yangilik kiritgan uslublardan edi. U o‘z asarlari orqali tabiatni faqat fon sifatida ko‘rsatmay, balki hayvonlar hayotiy dramalarining markazida turishi mumkinligini ham namoyish etgan.

O‘zbek adabiyotida ham hayvonlar haqidagi hikoya janri qadimiy xalq og‘zaki ijodi an’analaridan tortib zamonaviy nasrga qadar rivojlanib kelgan. Xususan, xalq ertaklarida turli jonivorlar personaj sifatida maydonga chiqib, ma’lum axloqiy xulosa yoki hayotiy saboq berish vazifasini bajaradi. Sovet davri va mustaqillik yillarida ham bolalar va kattalar adabiyotida turli jonivorlar haqidagi hikoyalar yaratildi. Mazkur janrning asosiy xususiyati – jonivorlarni insoniy fazilatlar bilan boyitish, ularning tabiiy turmush tarzini psixologik tahlil etish va shu orqali kitobxonni tarbiyaviy, ma’naviy xulosalar qilishga undash. Ernest Seton Thompson asarlarida kuzatiladigan shu kabi tamoyillar o‘zbek adabiyotida ham mavjud bo‘lgani sababli, bu ikki an’ana o‘rtasida qiziqarli tipologik va uslubiy o‘xshashliklar borligi ko‘zga tashlanadi.

Mazkur maqolada Ernest Seton Thompson ijodi hamda o‘zbek adabiyotida hayvonlar haqidagi hikoya janrining shakllanishi va rivojlanish jarayonlari qiyosiy tahlil qilinadi. Maqolada ilmiy metod sifatida komparativ analiz, badiiy tahlil hamda tarixiy-lingvistik yondashuv asosida materiallar o‘rganildi. Natijada, hayvonlar obrazining g‘oyaviy-badiiy mazmuni, tarbiyaviy ahamiyati va badiiy ifoda vositalaridagi umumiy tamoyillar aniqlanadi. Ushbu tadqiqot IMRAD talabiga rioya qilgan holda tuziladi.

Metod.Maqolani yozishda, avvalo, komparativ analiz metodidan foydalanildi. Bunda Ernest Seton Thompsonning hayvonlar haqida yozgan hikoyalari, ularning tarkibiy tuzilishi va badiiy xususiyatlari o‘rganilib, o‘zbek adabiyotida, xususan, bolalar va katta yoshli kitobxonlar uchun yozilgan hikoyalarda uchraydigan hayvonlar obrazi bilan qiyos qilindi. Metodologik asos sifatida adabiy qiyosiy tahlil nazariyasi olindi, chunki har ikki adabiy an’ana o‘ziga xos davr,

ijtimoiy muhit va madaniy kontekstda rivojlangan bo‘lishiga qaramay, ularning badiiy prinsiplarida ma’lum o‘xshashliklar kuzatiladi. Shuningdek, maqolada tarixiy-lingvistik yondashuv ham qo‘llanildi. O‘zbek adabiyotidagi hayvonlar haqidagi hikoya janri xalq ertaklari, maqollar, rivoyatlar hamda keyinchalik zamonaviy yozma adabiyotda paydo bo‘lgan hikoyalar orqali shakllangani bois, bu janrning lingvistik ko‘rinishlari va mifologik ildizlarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqsadda o‘zbek xalq ertaklari va zamonaviy nasr namunalaridan matnlar tanlab olindi va ulardagi hayvon obrazi tasviriga e’tibor qaratildi. Ernest Seton Tompson asarlarida esa hayvonlarning tabiiy holati, biologik xususiyatlari badiiy tasvirga o‘tkazilish jarayoni ko‘rib chiqildi.

Natijalar

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Ernest Seton Tompson asarlarida hayvonlarning individual xarakterlarini yoritish, ularning tabiatdagi real holati va psixologik kechinmalarini mayda detallarigacha tasvirlash eng muhim xususiyat sanaladi. Masalan, “Wild Animals I Have Known” to‘plamidagi hikoyalarda bo‘rilar, itlar, qushlar yoki boshqa jonivorlar alohida qahramon sifatida gavdalanadi va ularning xatti-harakatlari, o‘zaro munosabatlari real kontekstda ochib beriladi. Bu, kitobxonni hayvonlarning botiniy olamini tushunish, ularga nisbatan mehr yoki hamdardlik bilan yondashishiga undaydi. O‘zbek adabiyotida ham, xususan, bolalar adabiyotida yozilgan hayvonlar haqidagi hikoyalarda shunga yaqin tendensiya kuzatiladi. Qadim xalq ertaklarida bo‘ri, tulki, quyon, sher va burgut kabi timsollar orqali axloqiy saboqlar berilgan bo‘lsa, zamonaviy nasrda esa bu obrazlar yanada hayotiy, psixologik va tasviriy jihatdan kengaygan. Shuning bilan birga, ular ham insoniy fazilatlar bilan to‘yingan, biroq an’anaviy ertaklarda ko‘proq o‘git berish va tanbeh ruhi ustun bo‘lsa, zamonaviy hikoyalarda ruhiy kechinmalar va jonivorning o‘z-o‘zini anglash jarayoni chuqurroq yoritiladi. Natijada, Ernest Seton Tompsonning realizm bilan boyitilgan badiiy uslubi va o‘zbek yozuvchilarining ertakdan suv ichgan lekin zamonaviyligi bilan ajralib turadigan nasriy texnikalarida muayyan o‘xshashliklar borligi aniqlandi.

Muhokama

Ernest Seton Tompson asarlarida hayvonlarning xarakteri, ularning tabiatdagi o‘rni real tasvirga tayanib ifodalangan bo‘lsa, o‘zbek adabiyotida ushbu janrning ildizlari ma’lum darajada ertaklar poetikasidan kelib chiqqani seziladi. Ammo har ikkala adabiy an’ana ham vaqt o‘tishi bilan rivojlanib, bolalar va katta yoshli kitobxonlar uchun yanada universallashtirilgan, hayotiy va psixologik izchil hikoyalar maydonga keldi. Bu jarayonda Seton Tompsonning ta’siri jahon bo‘ylab kuzatilganidek, o‘zbek adabiyotida ham qisman namoyon bo‘lgan. Adibning asarlari tarjima qilib o‘qilishi yoki adabiyotshunoslikda uning metodlari o‘rganilishi natijasida hayvonlar hikoya janrining imkoniyatlari kengaygan.

O‘zbek adabiyotidagi hayvon obrazi ko‘pincha axloqiy, tarbiyaviy maqsadlarda xizmat qilgani holda, zamonaviy yozuvchilarda bu obrazlar birmuncha murakkab psixologik qiyofaga ega bo‘la boshladi. Masalan, ba’zi hikoyalarda tulki shunchaki ayyorlik timsoli bo‘lib qolmasdan, uning o‘z hayotga moslashish strategiyasi, tuzoqlardan qochish uchun aqlini ishga

solishi, oila yoki jamoat manfaati bilan to‘qnashuvi kabi masalalar ham yoritiladi. Seton Tompson ham o‘z asarlarida bo‘rilar, kiyiklar yoki qushlarning tabiiy hayotini o‘ta realistik rakursda ko‘rsatadi, ammo shu bilan birga ularning xulq-atvorini psixologik tushuncha orqali ochib beradi. Natijada, har ikkala an’anada hayvonlar obrazi insoniy fazilatlar bilan boyitilsada, har biri o‘z madaniy muhitiga xos milliy xususiyatlarga egadir.

Bu o‘xshashliklarning muhim sababi – adiblarning hayvonlar obrazini quruq ma’rifiy funksiyadan chiqib, kengroq badiiy va falsafiy ma’no bilan to‘ldirishga intilishidadir. Seton Tompson asarlarini o‘qib, kitobxon tabiatdagi har bir jonivor o‘z taqdiriga, ichki dunyosiga ega mavjudot ekanini idrok qilsa, o‘zbek adabiyotidagi hayvonlar haqidagi hikoyalar ham, an’anaga ko‘ra, jonivorga insoniy hissiyotlar va axloq me’yorlarini yuklagan holda, tabiiy hayot bilan uyg‘unlikda ifodalashga intiladi. Shu bilan birga, keyingi davr o‘zbek nasrida realistik va psixologik tasvir kuchaygani sayin ertaklarga xos didaktik yo‘nalish kamayib, o‘quvchiga mustaqil ravishda yakuniy xulosa chiqarish imkonini beruvchi shakl afzal ko‘rila boshlandi.

Xulosa

Ernest Seton Tompsonning hayvonlar haqidagi ijodi va o‘zbek adabiyotida hayvonlar haqidagi hikoya janri o‘rtasida sezilarli o‘xshashliklar mavjud. Har ikkala adabiy an’anada hayvon obrazlari o‘ziga xos qahramon sifatida tasvirlanib, kitobxonni o‘sha jonivorning ichki dunyosini his qilishga undashga xizmat qiladi. Seton Tompson hayvonlarni hayotiy dramatik voqealarga jalb etish, ularning tabiatda kechiradigan kurashi, hissiy holati va intuitsiyasini teran ifoda etish orqali o‘quvchida tabiatga nisbatan chuqur hurmat va hissiyot uyg‘otadi. O‘zbek adabiyotida esa qadim ertaklarda shakllangan hayvon obrazi sovet davri va mustaqillikdan keyingi davr nasrida ham davom etib, turli badiiy vositalar orqali bugunning o‘quvchisiga mos, ko‘p qirrali, psixologik ifodalashga intilmoqda.

Bu o‘xshashliklarning mohiyati shundaki, hayvonlar haqidagi hikoyalar aslida insonning o‘zi haqida mulohaza qilishning muhim vositasiga aylanadi: tabiatga e’tibor, mushtarak hayotga mas’uliyat va mehr bilan qarash, barchamizni atrof-muhit bilan uyg‘un bo‘lishga da’vat etadi. Shu jihatdan, Ernest Seton Tompson asarlarining o‘zbek adabiyotiga bilvosita ta’siri, ayniqsa bolalar adabiyotida va yuqori adabiy-badiiy saviyadagi nasrda sezilib turadi. Ma’lumki, har qanday adabiyotning vazifasi – inson qalbida ezgulik, hayotga va atrof-muhitga hurmat tuyg‘ularini uyg‘otishdan iborat. Seton Tompson bilan o‘zbek adabiy an’anasini bog‘lovchi hayvonlar haqidagi hikoya janrining dastlabki manbalari, bu ijodiy uyg‘unlikning ajralmas halqasi bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli, bu mavzuni yanada chuqur o‘rganish o‘zbek adabiy jarayoniga ham, jahon adabiyotshunosligiga ham foydali ilmiy yondashuvlarni taklif etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Seton-Thompson E. *Lives of the Hunted* / E. Seton-Thompson. – New York : Charles Scribner’s Sons, 1901. – 360 p.
2. O‘zbek xalq ertaklari. 1-kitob / Tuz. G‘. Gulom. – T. : Fan, 1972. – 280 b.
3. Sarimsoqov B. O‘zbek bolalar adabiyoti tarixi. – T. : O‘qituvchi, 1996. – 240 b.

4. Bekmurodov Sh. O‘zbek nasrida hayvonlar obrazi: Tarix, tahlil va rivojlanish tamoyillari. – T. : Ma’naviyat, 2005. – 156 b.
5. Thompson R. The Literary Animal: Evolution and the Nature of Narrative. – Chicago : Northwestern Press, 2005. – 212 p.